

Ötven éve halt meg
John Coltrane,
a jazz Messiása

Ez a merésznek tűnő meghatározás méltán szerepel a nagy jazzikon szülőházán elhelyezett emléktáblán az észak-karolinai Hamlet városkában. És bármilyen bizarrnak is tűnhet számkra – Amerikában létezik egy olyan kis keresztény közösség, amely kápolnájában oltárra emelve, feje körül glóriával, szentként tiszteli a Mestert. John Coltrane valóban az egyik leginkább spirituális művész volt a műfaj történetében. Ez a szerény, zárkózott, a lét gyötrelmeit mélyen megtapasztalt ember olyan szenvedélyesen játszott; mintha csak földöntúli erőket idézett volna meg. Jelentősége a modern jazz világában felmérhetetlen, ő az első számú hőse annak a zenei forradalomnak, amelynek hatásai mind a mai napig érezhetők. Öntörvényű személyiség volt, aki messze megelőzve korát jutott el a formai kötöttségek felszetegetésétől a modális kifejezésen át a szabad játékmódig, az afrikai és távol-keleti hatások integrálásáig, az avantgárd hangzásvilág és szellemiség megvalósításáig.

1926-ban született az amerikai Délen, és felmenői mindkét ágon a fekete közösség lelkészei voltak. Már gyermekkorában sok haláleset érte családját, apja is korán meghalt, így igen erős lelki kapcsolatba került édesanyjával és Mary nevű unokatestvérével, akivel szinte testvérekként nőttek fel. (Neki szentelte „Cousin Mary” című szerzeményét.) Minden bajára-bánatára a zene jelentett gyógyírt, először alt-, majd tenorszaxofonon játszott. Tinédzserként R&B bandákban muzsikált, de az érettségi után Philadelphiába költöztek, ahol már alapos zenei tanulmányokat folytatott. 1949-től Dizzy Gillespie nagyzenekarának tagja, majd Johnny Hodges kíségyütteséhez szegődik. 1955-ben kerül Miles Davis kvintettjébe, de a nagy jazzguruval történt együttműködést 1957-ben egy Monkkal való találkozás és munkakapcsolat szakítja meg, amely nagyon jó hatással volt fejlődésére. Monk hagyta kibontakozni, elszakadni a kötöttségektől, teljesen új struktúrát felépíteni. Alkohol- és heroin-függőségét hihetetlen akaraterővel és napi nyolc-tízórás gyakorlással győzte le, súlyfölségétől is megszabadult, mindebben nagy segítségére volt felesége, Naima, akinek neve örökre fennmarad Trane neki szentelt szerzeményében.

Saját hard-bop albumai a Prestige kiadó gondozásában óriási feltűnést keltenek, csak úgy, mint Davis Columbia lemezei, amelyeknél a leáldozóban lévő cool zenét belső világának érdes és robbanékony erejével ötvözte. Trane villámgyors frázisait Ira Gitler jazzkritikus találoán nevezte el „hangzuhatagoknak” (sheets of sound). A harmóniai kötöttségektől történő tudatos eltávolodásra való törekvése igazán a Davishez történt visszatérést követően a Kind of Blue című lemezen találkozik Davis ilyen irányú törekvéseivel és a modális rögtönzés olyan csúcspontjára hozták létre, amelyet mértékadó kritikusok is a műfaj egyik (egyes vélemények szerint legnagyobb) csúcsteljesítményeként tartanak számon. Ugyancsak '59-ben készítette el a bop-periódusát lezáró jelentős albumát, a Giant Steps-et, amelyben veretes saját kompozíciókat vonultatott fel, jóllehet már korábbi albumain is játszott saját darabokat.

Az 1960-as évek első fele a „klasszikus” Coltrane Quartet korszaka, amelyben McCoy Tyner zongorázott, Jimmy Garrison bőgőzött és Elvin Jones dobolt. Ez az együttes a jazztörténet egyik legkiemelkedőbb formációja volt. Coltrane szédületes fejlődését jellemzi, hogy koncertjein szinte időutazásban részültek hívei, mivel Trane művészete már fényévnnyi távolságban járt az éppen aktuális lemezeihez viszonyítva. Az amerikai fellépéseken túl két japán és négy nyugat-európai turné is megvalósult. Sajnos Magyarországra sohasem jutott el, hozánk legközelebb 1963 novemberében Bécsben és Grazban lépett fel... (Gyermekei közül Ravi lett maga is neves jazz-zenész, aki Elvin Jones Jazz Machine együttesével, majd saját kvartettjével is fellépett nálunk. E sorok írójának életre szóló élménye volt beszélgetni vele apjáról.) Életének utolsó szakaszában már annyira a free irányába fordult, hogy végtelen hosszúságú rögtönzéseivel és a szinte extázisig fokozott ritmizáció igényével még zenésztársait is elriasztotta: Tyner és Jones távoztak. Trane második felesége, Alice McLoad lett a zongorista, a dobos pedig Rashied Ali. Ez a szinte kozmikus magasságokba emelkedő játékmód lett végső búcsúja a földi létől, amely éppen fél évszázada, 1967. július 17-én következ-

zett be. Teljesítménye már csak azért is egyedülálló, mert jazz-történeti fontosságú munkássága alig több mint egy évtized alatt játszódott le!

Coltrane azon kevés muzsikusok közé tartozik, akiknek játéka és stílusa folyamatosan fejlődött. Munkásságában három világosan elkülöníthető korszak különböztethető meg: a „hagyományos” bebop játék, a legtermékenyebb második szakasz, amelyben olyan végletek is megtalálhatóak, mint az egyetlen vokális lemeze Johnny Hartmannal, vagy a Duke Ellingtonnal készített album, másfelől pedig modernség tekintetében olykor még az akkori Coltrane-t is meghaladó Eric Dolphyval történő kétévnyi együttműködés. A harmadik periódus az utolsó évek avantgárd szakasza. Érdekes, hogy a műfaj egyik legnagyobb hatású művészeként, mindhárom korszakának megvannak a maga követői. Nem véletlen, hogy még a legpopulárisabb jazz-zenészek játékában is felfedezhetők olyan elemek, amelyekért ezt a zseniális művészt annakidején elátkozták.

Az 1955-től 1960-ig tartó években párhuzamosan dolgozott Davis együtteseiben és saját formációiban, de rendkívül keresett tenorosként számos más együttesben is vendégeskedett. A legfontosabb albumok Davisszel a Milestones, és a Kind of Blue, saját együtteseivel pedig a Soultrane vagy a Blue Train. Ez utóbbi (egyetlen Blue Note) lemezét sokan az első igazán kiemelkedő saját albumaként minősítik. Vendégszolistaként is sok lemezen szerepelt, ezek közül említésre méltó a Hank Mobley, Al Cohn és Zoot Sims társaságában készített Tenor Conclave, de olyan partnerekkel is készített lemezeket, mint Paul Quinichette, Kenny Burrell, Tadd Dameron, Milt Jackson és Wilbur Harden. A második szakasz is öt évet ölel fel: 1960-tól 1964-ig, és a transzcendentális hitvallását jelentő az A Love Supreme elkészítésével ér véget. Ezt főként Impulse albumok képviselik (Ballads, Impressions, Crescent), de az indulást a My Favorite Thing című Atlantic LP jelenti, aminek nevezetessége az is, hogy a Coltrane által újra felfedezett szoprán-saxofon ekkor vált a tenorosok váltóhangszerévé. A periódus elején még jelentős Atlantic albumok is születtek, mint a The Avant Garde (Don Cherry-vel), a Coltrane Plays the Blues vagy az Olé Coltrane. Élete utolsó két éve a free jazz korszak, amelyet az Ascension, az Om és a Kulu Se Mama című albumok indítanak, majd 1965 végén átalakítja együttesét, amelyben második tenorosként Pharoah Sanders játszik, és velük készíti el a Cosmic Music, a Live at Village Vanguard Again és az Expression című lemezeit. Szinte az utolsó napokban rögzített felvételek találhatók a Stellar Regions vagy a The Olatunji Concert című albumokon. Természetesen az elmúlt fél évszázad során a hangzó örökség lényegesen kibővült amatőr felvételek, ill. a kiadónál kallódó anyagok kiadásával.. (The Paris Concert, Interstellar Space)

Mint annyi más művész esetében, a jazz-zenészek között is találunk hetven-nyolcvan éves, kifejezetten aktív muzsikusokat is, gondoljunk csak – a tenorszaxofonosoknál maradván – Sonny Rollinsra vagy Charles Lloydra. John Coltrane azonban negyvenévesen távozott közülünk. Értelmetlen lenne feltenni a „mi lett volna, ha...” kérdést, hiszen Trane a számára megadatott rövid földi élete során is örök szépségű életművet hagyott az utókorra.